

SUG'URTA TARIF SIYOSATI VA SUG'URTA MUKOFOTLARINING IQTISODIY MOHIYATI

Nozimov Eldor Anvarovich

Samarqand iqtisodiyod va servis instituti

“Investitsiya va innovatsiya” kafedrasida katta o'qituvchisi

eldornozimov@gmail.com

Annotatsiya

Mazkur maqolada sug'urta tariflari va sug'urta mukofotlarining iqtisodiy mohiyati, ularning shakllanish mexanizmi hamda sug'urta tizimidagi o'rni tahlil qilinadi. Sug'urta tariflari sug'urta xizmatlari narxini belgilovchi muhim iqtisodiy ko'rsatkich bo'lib, u risk darajasi, ehtimoliy zarar miqdori va statistik ma'lumotlar asosida aniqlanadi. Shuningdek, sug'urta mukofoti sug'urtalanuvchi tomonidan sug'urta kompaniyasiga to'lanadigan to'lov sifatida sug'urta fondining shakllanishida asosiy manbalardan biri hisoblanadi. Maqolada sug'urta tariflari va mukofotlarini hisoblash tamoyillari, ularning iqtisodiy ahamiyati hamda sug'urta bozorini rivojlantirishdagi roli ilmiy jihatdan yoritib berilgan. Tadqiqot natijalariga ko'ra, sug'urta tariflari va mukofotlarini to'g'ri belgilash sug'urta kompaniyalarining moliyaviy barqarorligini ta'minlash, risklarni samarali boshqarish va sug'urta tizimining rivojlanishiga xizmat qilishi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar

sug'urta, sug'urta tarifi, sug'urta mukofoti, sug'urta bozori, risk, sug'urta fondi, sug'urta tizimi.

Kirish

Hozirgi zamonaviy iqtisodiyotda sug'urta tizimi moliyaviy barqarorlikni ta'minalashda muhim ahamiyatga ega. Sug'urta orqali turli risklar natijasida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan moliyaviy zararlarni qoplanadi. Sug'urta tizimining samarali ishlashi ko'p jihatdan sug'urta tariflari va sug'urta mukofotlarining to'g'ri belgilanishiga bog'liq.

Sug'urta tariflari sug'urta xizmatining narxini ifodalaydi va sug'urta mukofotini hisoblash uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Sug'urta mukofoti esa sug'urtalanuvchi tomonidan sug'urta kompaniyasiga to'lanadigan to'lov bo'lib, sug'urta fondining shakllanishini ta'minlaydi. Shu sababli sug'urta tariflari va mukofotlarini o'rganish sug'urta tizimining iqtisodiy mohiyatini tushunishda muhim hisoblanadi.

Sug'urta tarifining mohiyati

Sug'urta tarifi – bu sug'urta xizmatining narxini ifodalovchi iqtisodiy ko'rsatkich bo'lib, sug'urtalanuvchi tomonidan to'lanadigan sug'urta mukofotini hisoblash uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Sug'urta tarifi odatda sug'urta summasiga nisbatan foiz ko'rinishida belgilanadi. U sug'urta kompaniyasi tomonidan risk darajasi, ehtimoliy zarar hajmi, statistik ma'lumotlar hamda sug'urta faoliyatiga oid xarajatlar asosida aniqlanadi.

Sug'urta tarifining asosiy vazifasi sug'urta kompaniyasining moliyaviy barqarorligini ta'minlash va sug'urtalanuvchilarga yetkazilgan zararlarni qoplash uchun yetarli miqdorda sug'urta fondini shakllantirishdan iborat. Shu sababli sug'urta tariflarini hisoblash jarayoni murakkab iqtisodiy va matematik hisob-kitoblarga asoslanadi.

Sug'urta tariflarini shakllantirishda bir nechta muhim omillar hisobga olinadi. Avvalo, sug'urta qilinayotgan obyektning xususiyatlari va uning risk darajasi o'rganiladi. Masalan, avtomobil, uy-joy yoki ishlab chiqarish korxonalarini sug'urtalashda risk darajasi turlicha

bo'lishi mumkin. Shuningdek, ehtimoliy zarar miqdori, sug'urta muddati, sug'urtalanuvchilar soni hamda avvalgi statistik ma'lumotlar ham tarifni aniqlashda muhim ahamiyatga ega.

Sug'urta tariflari odatda ikki asosiy qismdan iborat bo'ladi:

1. Netto stavka – bu sug'urta tovonlarini to'lash uchun mo'ljallangan tarif qismi bo'lib, u sug'urtalanuvchilar o'rtasida risklarni taqsimlashga xizmat qiladi. Netto stavka asosan ehtimoliy zarar miqdori va risk ehtimolligi asosida hisoblanadi.

2. Brutto stavka – bu netto stavkaga qo'shimcha ravishda sug'urta kompaniyasining ma'muriy xarajatlari, zaxira fondlari va foydasini o'z ichiga olgan tarif qismidir. Brutto stavka sug'urta xizmatining yakuniy narxini ifodalaydi.

Sug'urta tariflarini hisoblashda aktuariy hisob-kitoblari muhim rol o'ynaydi. Aktuariylar statistik ma'lumotlar, ehtimollar nazariyasi va matematik modellar asosida risk darajasini baholaydi hamda sug'urta tariflarini ilmiy asosda aniqlaydi. Bu esa sug'urta kompaniyalariga moliyaviy barqarorlikni ta'minlash va sug'urta fondlaridan samarali foydalanish imkonini beradi.

Sug'urta tariflarining to'g'ri belgilanishi sug'urta bozorining rivojlanishida ham muhim ahamiyatga ega. Agar tariflar juda yuqori bo'lsa, sug'urtalanuvchilar soni kamayishi mumkin. Aksincha, tariflar juda past belgilansa, sug'urta kompaniyasining moliyaviy barqarorligi xavf ostida qoladi. Shu sababli sug'urta tariflari iqtisodiy jihatdan asoslangan va muvozanatli tarzda belgilanadi.

Shuningdek, sug'urta tariflari davlat tomonidan ham nazorat qilinishi mumkin. Ayrim majburiy sug'urta turlarida tarif stavkalari davlat organlari tomonidan belgilanadi yoki tartibga solinadi. Bu esa sug'urta bozorida adolatli raqobatni ta'minlash va sug'urtalanuvchilar manfaatlarini himoya qilishga xizmat qiladi.

Umuman olganda, sug'urta tarifi sug'urta tizimining muhim iqtisodiy elementi bo'lib, u sug'urta xizmatlari narxini belgilash, sug'urta fondini shakllantirish hamda risklarni taqsimlash jarayonida muhim rol o'ynaydi. To'g'ri hisoblangan sug'urta tariflari sug'urta kompaniyalarining barqaror faoliyat yuritishiga va sug'urtalanuvchilarning manfaatlarini himoya qilishga yordam beradi.

Sug'urta mukofotining mohiyati

Sug'urta mukofoti — bu sug'urta shartnomasi asosida sug'urta qildiruvchi tomonidan sug'urta kompaniyasiga to'lanadigan pul mablag'idir. Ushbu to'lov evaziga sug'urta kompaniyasi sug'urta hodisasi yuz berganda yetkazilgan zarar yoki yo'qotishni qoplash majburiyatini oladi. Oddiy qilib aytganda, sug'urta mukofoti — bu xavfni sug'urta kompaniyasiga o'tkazish uchun to'lanadigan haqdir.

Sug'urta mukofotining iqtisodiy mohiyati

Sug'urta mukofotining asosiy mohiyati xavflarni taqsimlash va moliyaviy himoya yaratishdan iborat. Ko'plab sug'urta qildiruvchilar kichik miqdorda mukofot to'laydi va shu mablag'lar umumiy sug'urta fondini tashkil qiladi. Agar ulardan birida sug'urta hodisasi yuz bersa, zarar aynan shu fond hisobidan qoplanadi. Shunday qilib, sug'urta mukofoti jamiyatda xavflarni birgalikda qoplash mexanizmini yaratadi.

Sug'urta mukofotining asosiy vazifalari

Sug'urta mukofoti bir nechta muhim funksiyalarni bajaradi:

- 1. Sug'urta fondini shakllantirish** – yig'ilgan mukofotlar sug'urta kompaniyasining asosiy mablag' manbai hisoblanadi.
- 2. Zararlarni qoplash** – sug'urta hodisasi yuz berganda mijozlarga to'lov qilish uchun ishlatiladi.
- 3. Sug'urta kompaniyasining xarajatlarini qoplash** – boshqaruv, xizmat ko'rsatish va boshqa operatsion xarajatlar mukofot hisobidan moliyalashtiriladi.

Index: [google scholar](#), [research gate](#), [research bib](#), [zenodo](#), [open aire](#).

https://scholar.google.com/scholar?hl=ru&as_sdt=0%2C5&q=wosjournals.com&btnG

<https://www.researchgate.net/search/publication?q=worldly%20knowledge>

<https://journalseeker.researchbib.com/view/issn/3060-4923>

4. **Investitsiya manbai** – sugʻurta kompaniyalari yigʻilgan mukofotlarni investitsiyalarga yoʻnaltirib, qoʻshimcha daromad oladi.

Sugʻurta mukofotining tarkibi

Sugʻurta mukofoti odatda bir nechta elementlardan tashkil topadi:

- **Sof sugʻurta mukofoti** – faqat sugʻurta hodisasi yuz berganda toʻlanadigan zararni qoplash uchun moʻljallangan qism.

- **Yuqlama (qoʻshimcha toʻlov)** – sugʻurta kompaniyasining xarajatlari va foydasini qoplash uchun qoʻshiladi.

- **Zaxira fondi ajratmalari** – kelajakdagi sugʻurta toʻlovlarni taʼminlash uchun ajratiladi.

Sugʻurta mukofotiga taʼsir qiluvchi omillar

Sugʻurta mukofotining miqdori bir qator omillarga bogʻliq boʻladi:

- sugʻurtalanayotgan obyekt yoki shaxsning xavf darajasi;
- sugʻurta summasi (qoplanadigan maksimal miqdor);
- sugʻurta muddati;
- sugʻurta turi (hayot, mulk, transport va boshqalar);
- statistik maʼlumotlar va ehtimollik darajasi.

Sugʻurta tariflari va mukofotlarining iqtisodiy ahamiyati

Sugʻurta tariflari va sugʻurta mukofotlari sugʻurta tizimining muhim iqtisodiy elementlari hisoblanadi. Ular nafaqat sugʻurta kompaniyalarining moliyaviy faoliyatini taʼminlaydi, balki iqtisodiyotda risklarni kamaytirish, moliyaviy barqarorlikni taʼminlash va investitsion jarayonlarni rivojlantirishda ham muhim rol oʻynaydi. Sugʻurta tariflari va mukofotlari orqali shakllanadigan sugʻurta fondi turli kutilmagan hodisalar natijasida yuzaga keladigan moliyaviy zararlarni qoplash imkonini beradi.

Avvalo, sugʻurta tariflari va mukofotlari **sugʻurta fondini shakllantirish** uchun asosiy manba hisoblanadi. Sugʻurtalanuvchilar tomonidan toʻlanadigan sugʻurta mukofotlari yigʻilib, sugʻurta kompaniyasining moliyaviy resurslarini tashkil etadi. Ushbu mablagʻlar sugʻurta hodisalari yuz berganda sugʻurtalanuvchilarga tovon puli toʻlash uchun ishlatiladi. Shuning uchun sugʻurta tariflari va mukofotlari sugʻurta tizimining barqaror ishlashini taʼminlaydi.

Ikkinchidan, sugʻurta tariflari va mukofotlari **risklarni taqsimlash va boshqarish** imkonini beradi. Sugʻurta tizimining asosiy mohiyati koʻplab sugʻurtalanuvchilar oʻrtasida risklarni taqsimlashdan iborat. Sugʻurta mukofotlari orqali yigʻilgan mablagʻlar umumiy fondni tashkil etadi va zarar koʻrgan shaxslarga yordam berish uchun ishlatiladi. Natijada individual risklar jamiyat miqyosida taqsimlanadi va moliyaviy zararining ogʻirligi kamayadi.

Uchinchidan, sugʻurta tariflari va mukofotlari **iqtisodiy barqarorlikni taʼminlashga xizmat qiladi**. Tabiiy ofatlar, avariya yoki boshqa kutilmagan hodisalar natijasida yuzaga keladigan zararlarni sugʻurta tizimi orqali qoplanadi. Bu esa korxonalar va aholi uchun moliyaviy yoʻqotishlarni kamaytiradi hamda iqtisodiy faoliyatning uzluksiz davom etishiga yordam beradi.

Toʻrtinchidan, sugʻurta mukofotlari orqali shakllangan mablagʻlar **investitsiya resurslari** sifatida ham foydalanilishi mumkin. Sugʻurta kompaniyalari yigʻilgan mablagʻlarni bank depozitlari, qimmatli qogʻozlar va boshqa investitsiya loyihalariga yoʻnaltiradi. Bu esa iqtisodiyotning turli tarmoqlariga qoʻshimcha moliyaviy resurslar jalb qilinishiga yordam beradi.

Beshinchidan, sugʻurta tariflari va mukofotlari **sugʻurta bozorining rivojlanishiga** ijobiy taʼsir koʻrsatadi. Tariflarning iqtisodiy jihatdan asoslangan holda belgilanishi sugʻurta xizmatlariga boʻlgan ishonchni oshiradi va sugʻurtalanuvchilar sonining koʻpayishiga olib keladi. Bu esa sugʻurta kompaniyalari faoliyatining kengayishiga va sugʻurta xizmatlarining rivojlanishiga xizmat qiladi.

Index: [google scholar](#), [research gate](#), [research bib](#), [zenodo](#), [open aire](#).

https://scholar.google.com/scholar?hl=ru&as_sdt=0%2C5&q=wosjournals.com&btnG

<https://www.researchgate.net/search/publication?q=worldly%20knowledge>

<https://journalseeker.researchbib.com/view/issn/3060-4923>

Bundan tashqari, sug'urta tariflari va mukofotlari **ijtimoiy himoya tizimini mustahkamlashda** ham muhim rol o'ynaydi. Sug'urta orqali aholi va korxonalar turli moliyaviy xavflardan himoyalanaadi. Masalan, hayot sug'urtasi, tibbiy sug'urta yoki mol-mulk sug'urtasi orqali insonlarning moliyaviy xavfsizligi ta'minlanadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, sug'urta tariflari va sug'urta mukofotlari sug'urta tizimining muhim iqtisodiy mexanizmlaridan biri hisoblanadi. Ular sug'urta xizmatlarining narxini belgilash, sug'urta fondlarini shakllantirish hamda risklarni samarali taqsimlash jarayonida asosiy rolni bajaradi. Sug'urta tariflari sug'urta kompaniyalariga kutilayotgan zararlarni qoplash uchun yetarli moliyaviy resurslarni shakllantirish imkonini beradi, sug'urta mukofotlari esa ushbu resurslarning asosiy manbasi sifatida xizmat qiladi.

Sug'urta tariflarining ilmiy asosda va iqtisodiy jihatdan to'g'ri belgilanishi sug'urta kompaniyalarining moliyaviy barqarorligini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Agar tariflar risk darajasi va ehtimoliy zarar miqdorini to'g'ri aks ettirmasa, bu sug'urta kompaniyalarining moliyaviy holatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu sababli sug'urta tariflarini belgilash jarayonida statistik ma'lumotlar, aktuariy hisob-kitoblari va risklarni baholash usullaridan keng foydalaniladi.

Sug'urta mukofotlari esa sug'urta tizimining amaliy faoliyatida muhim o'rin tutadi. Sug'urtalanuvchilar tomonidan to'lanadigan mukofotlar orqali sug'urta fondlari shakllanadi va ushbu mablag'lar sug'urta hodisalari yuz berganda yetkazilgan zararlarni qoplash uchun ishlatiladi. Bu esa sug'urta tizimining asosiy vazifasi – moliyaviy xavflarni kamaytirish va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiladi.

Shuningdek, sug'urta tariflari va mukofotlari iqtisodiyotning turli tarmoqlariga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Sug'urta tizimi orqali korxonalar va jismoniy shaxslar o'z faoliyatida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan moliyaviy risklardan himoyalanaadi. Bu esa tadbirkorlik faoliyatining rivojlanishiga, investitsiya muhitining yaxshilanishiga va iqtisodiy o'sish sur'atlarining oshishiga yordam beradi.

Bundan tashqari, sug'urta kompaniyalari tomonidan yig'ilgan mukofot mablag'lari investitsiya faoliyatiga yo'naltirilishi mumkin. Natijada ushbu mablag'lar bank tizimi, qimmatli qog'ozlar bozori va boshqa moliyaviy instrumentlar orqali iqtisodiyotga qo'shimcha investitsiya resurslari sifatida xizmat qiladi. Bu esa iqtisodiy rivojlanish jarayonlarini jadallashtirishga yordam beradi.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, sug'urta tariflari va mukofotlari sug'urta tizimining samarali faoliyat yuritishida muhim omil hisoblanadi. Ularning iqtisodiy jihatdan asoslangan holda belgilanishi sug'urta bozorining barqaror rivojlanishini ta'minlaydi, sug'urtalanuvchilar manfaatlarini himoya qiladi hamda milliy iqtisodiyotda risklarni boshqarish tizimini takomillashtirishga xizmat qiladi. Shu sababli sug'urta tariflari va mukofotlarini hisoblash usullarini takomillashtirish, zamonaviy aktuariy yondashuvlarni qo'llash va sug'urta bozorini yanada rivojlantirish dolzarb vazifalardan biri bo'lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining **“Sug'urta faoliyati to'g'risida”gi Qonuni**.
2. Abdullayeva Sh. **Sug'urta ishi**. Toshkent, 2020.
3. Vahobov A., Malikov T. **Moliya**. Toshkent, 2019.
4. Karimov N. **Sug'urta bozori va uning rivojlanishi**. Toshkent, 2021.
5. Shodmonov Sh. **Iqtisodiyot nazariyasi**. Toshkent, 2018.